

بررسی اندیشه کمال‌گرایی (Bildungsroman) در دو رمان نوجوان: «ماهی طلا» از لوکلزیو و «حتی یک دقیقه کافیس» از صالحی

علی اکبر پورمحمودآبادی*

آسیه ذبیح‌نیا عمران**، مصطفی گرجی***، حسین یزدانی****

چکیده

کمال‌گرایی (Bildung) اصطلاحی آلمانی و به معنی «رمان رشد و شکل‌گیری» (Formation) نوجوان است. در این گونه رمان‌ها، نوجوان دوران کودکی را با تجربیاتی گوناگون پشت سر می‌گذارد و معمولاً با بحرانی روحی مواجه می‌شود، سپس به بلوغ و رشد ذهنی می‌رسد و از هویت و اصالت شخصیت و نیز نقشش در جهان آگاهی می‌یابد. در رمان کمال‌گرایانه «حتی یک دقیقه کافیس» از صالحی با سیر تحول شخصیتی دختر نوجوان به نام «رها» مواجهیم که در انتهای رمان به مرحله تکوین که همانا هویت گمشده خویش است، دست می‌یابد. در رمان نوجوان پرفروش خارجی «ماهی طلا» اثر ژان لوکلزیو (متولد ۱۹۴۰م)، دختر نوجوان مراکشی به نام «لیلا» که در کودکی ز قبیلۀ خود دزدیده می‌شود. همه عمر در جستجوی هویت گمشده خویش است. این پژوهش به شیوۀ توصیفی - تحلیلی با تلفیق الگو و تفکر کمال‌گرایی شخصیت رها و لیلا تلاش دارد به این مهم دست یابد. از نتایج تحقیق برمی‌آید که بسامد شخصیت «جستجوگر» و ماجراجو و کنجکاو در میان قهرمان دو داستان بیش از دیگر مصادیق در تکامل و تکوین شخصیت دو نوجوان مشهود است.

کلیدواژه‌ها: کمال‌گرایی، تکوین شخصیت، ماهی طلا، لوکلزیو، حتی یک دقیقه کافیس، صالحی.

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام‌نور (نویسنده مسئول)، aa.p1346@yahoo.com

** دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام‌نور، Asieh.zabihnia@gmail.com

*** استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام‌نور، Gorj.1343@yahoo.com

**** دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام‌نور، H. Yazdani@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۳/۱، تاریخ پذیرش: ۹۵/۶/۱۵

۱. مقدمه

نوجوانی دوره پیچیده‌ای است که انسان صرف‌نظر از دوره نوزادی، بیش‌ترین تغییرات و تحولات را در این دوره تجربه می‌کند. یکی از مهم‌ترین این تغییرات بلوغ است. مرحله‌ای که تأثیراتی متنوع و عمیق را بر رشد جسمانی، فیزیولوژیکی و روان‌شناختی فرد می‌گذارد. در این دوران، فرد بحران هویت را تجربه می‌کند. به مرحله تفکر انتزاعی می‌رسد و به لحاظ اجتماعی در مرحله‌ای قرار می‌گیرد که باید آماده پذیرش مسئولیت‌های مختلفی شود که هر یک از این موارد به لحاظ روانی و عاطفی تأثیرات گوناگونی را برای فرد به همراه دارد. پیچیدگی‌های این دوران از طرفی اهمیت بررسی دقیق آن را دوچندان کرده و از طرف دیگر به همان اندازه رسیدن به یک تعریف و نگاه جامع و کامل به این مفهوم را مشکل ساخته است. واژه نوجوانی (Adolescence) به معنای «رویدن، رشد کردن، بزرگ شدن با به نضج رسیدن است.» (احمدوند، ۱۳۸۶: ۲۸۸) هم‌چنین «نوجوانی مرحله انتقال بین کودکی و بزرگسالی است. نوجوانان از بعضی جهات شبیه کودکان هستند، با این حال تغییرات بسیاری که در این مرحله روی می‌دهد آن‌ها را متقاعد می‌سازد که تفاوت‌های زیادی با کودکان دارند. (بیابانگرد، ۱۳۸۸: ۱۶) «قبل از قرن بیستم نوجوانی از کودکی متمایز نبود. حتی تا اواخر قرن نوزدهم که تلاش گسترده‌ای برای استفاده از روش‌های علمی در مطالعه رفتار صورت گرفت، این تمایز وجود نداشت.» (همان: ۱۸) در حال حاضر نیز نظریه‌ای واحد و جامع که فرایند رشد را در دوره نوجوانی تبیین کند، وجود ندارد. در مقابل نظریه‌های زیادی وجود دارد که نوجوانی را از زوایای مختلفی بررسی کرده و هر کدام بر جنبه یا جنبه‌های خاصی از رشد آن‌ها توجه دارند. بنابراین، این تحقیق تلاش دارد با تمرکز بر یکی از مفاهیم دوران نوجوانی یعنی «کمال‌گرایی» تعریفی شفاف‌تر از نوجوانی و رمان نوجوان ارائه دهد تا چرخه انتقال پیام از نویسندگان به نوجوانان کامل‌تر و بهتر شکل بگیرد.

یکی از زیباترین آثار ادبی حوزه نوجوان، داستان‌های کمال‌گرای نوجوان است. تحقیق و بررسی در این گونه از رمان‌های نوجوان ما را به دریایی از تازگی‌ها رهنمون می‌سازد. با این که این مبحث ادبی در ادبیات فارسی از تازگی برخوردار است، اما می‌تواند برای نسل‌های امروزی با ارزش تلقی گردد. مصادیق کمال‌گرایی می‌تواند هم از دیدگاه عناصر داستانی و هم از دیدگاه روان‌شناسی مورد بررسی قرار گیرند. به‌طورکلی هر عاملی که به نوجوان در رسیدن به کمال و گذار او از مرحله نوجوانی به بزرگسالی مدد رساند و وی را

به کمال سوق دهد، در کمال‌گرایی نوجوان می‌گنجد. مقاله حاضر می‌کوشد تا هر مفهومی که در نیل به این اندیشه می‌تواند مفید و مؤثر باشد ارائه و تبیین کند.

۲.۱ پرسش اصلی پژوهش

هدف کلی این مقاله بررسی مفهوم کمال‌گرایی نوجوانی در رمان‌های برگزیده نوجوان ایرانی و فرانسوی است. و سوال اصلی این تحقیق به شرح زیر است:
- ویژگی‌های ساختاری کمال‌گرایی نوجوان با تکیه رویکرد هویتی دو رمان نوجوان چیست؟

۳.۱ روش تحقیق و جامعه آماری

این تحقیق تلاش دارد با تمرکز بر یکی از مفاهیم دوران نوجوانی یعنی «کمال‌گرایی هویت‌گمشده نوجوان» تعریفی شفاف‌تر از رمان نوجوان و کمال‌گرایی ارائه دهد تا چرخه انتقال پیام از نویسندگان به نوجوانان کامل‌تر و بهتر شکل بگیرد. جامعه آماری این پژوهش دربرگیرنده رمان‌های منتشر شده در دهه ۱۳۸۰ - ۱۳۹۰ است و نمونه پژوهش از دو رمان منتخب گزینش شده‌اند، رمان‌های نوجوان: «حتی یک دقیقه کافیس» از آتوسا صالحی، ۱۳۸۹، رمان نوجوان «ماهی طلا» از لولکلزیو که برنده جایزه نوبل ۲۰۰۸ م. است. در شرح، تحلیل و توصیف داده‌ها، نظریات کمال‌گرایی ادبی مورد استناد بوده؛ هم‌چنین به‌طور هم‌زمان در تحلیل داده‌ها از نظریات داستان‌پردازان ایرانی و روان‌شناسان نیز استفاده شده است.

۴.۱ پیشینه تحقیق

با وجود پژوهش‌هایی که در باره رمان نوجوان صورت گرفته است، تاکنون درباره چستی و چگونگی مفهوم و ویژگی‌های نوجوانی از دیدگاه نظریه‌های کمال‌گرایانه، هنوز تحقیقی مستقل و جامع در این باره انجام نشده؛ اما برخی از آثار مرتبط با مقاله حاضر به شرح زیر است:

در سال ۱۳۹۳، ذاکری، مقاله‌ای را با عنوان «تحلیل مفهوم از خود بیگانگی در رمان‌های نوجوان» در نشریه ادب پژوهی منتشر کردند. مقاله مذکور بیشتر از دیدگاه روان‌شناسان و با تکیه بر مفهوم از خود بیگانگی تدوین شده است.

رحمانی و همکاران نیز مقاله‌ای را تحت عنوان «ادب و بی‌ادبی در رمان‌های نوجوانان فارسی زبان»، در نشریه جستارهای زبانی چاپ کردند که مقاله مورد بحث مفهوم ادب یا بی‌ادبی را از دیدگاه زبان‌شناسان مورد بحث و مذاقه قرار می‌دهد.

در سال ۱۳۸۱، «اکبری» در کتاب «مشکلات نوجوانی و جوانی» به‌طور کلی برخی از مباحث نوجوانان را بررسی کردند.

احمدی نیز در کتاب «روان‌شناسی نوجوانان و جوانان» که در سال ۱۳۸۷ منتشر شد برخی از ویژگی‌های زیستی... شغلی و جنسی این گروه سنی را بررسی و تحلیل کردند. در سال ۱۳۸۳، فرقانی در کتاب «شناخت مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان» که در سال ۱۳۸۳ منتشر شد به بررسی مسائل رفتاری نوجوانان پرداختند.

در سال ۱۳۹۴، ذبیح‌نیا در جزوه «رمان نوجوان» به بررسی محتوایی در رمان نوجوان (با ارائه نمونه‌هایی از رمان نوجوان) پرداختند که اثر مذکور در سال ۱۳۹۵ با ویراست جدید توسط نشر روزگار منتشر شد.

در سال ۱۳۹۲، امیدی‌نیا و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «بررسی مهارت‌های تفکر انتقادی در رمان‌های برگزیده نوجوان فارسی دهه ۸۰ براساس فهرست پیتیر فاسیونه» در مجله تفکر و کودک منتشر ساختند؛ که مقاله مذکور به بررسی ده رمان نوجوان دهه ۸۰ شمسی، براساس آزمون پرکاربرد تفکر انتقادی یعنی آزمون کالیفرنیا که مبدع آن فاسیونه است، می‌پردازد.

همان‌گونه که در پیشینه تحقیق ذکر شد، تاکنون تفکر کمال‌گرایی در رمان نوجوان «حتی یک دقیقه کافیس» و «ماهی طلا» کار نشده است، لذا انجام این پژوهش ضروری است.

۲. مباحث نظری تحقیق

۱.۲ رمان نوجوان

رمان، واژه‌ای فرانسوی به معنای داستانی است که به نثر نوشته شود و شامل اتفاقات و حوادثی ناشی از تخیل نویسنده باشد. «واژه رمان در برگرفته انواع گوناگونی از داستان‌های بلند است که خصیصه مشترک همگی، روایی بودن آن‌هاست.» (مقدادی، ۱۳۷۸: ۲۵۸). هم‌چنین «رمان، تصویرکننده تغییرات و دگرگونی‌هایی برای مجموعه‌ای از شخصیت‌های

حاضر است که در یک داستان و روایت بوجود می‌آیند.» (مندنی پور، ۱۳۸۴: ۴۷). نیز «رمان اثری است روایی در قالب نوشتار با حجم نسبتاً زیاد که خواننده را به دنیای واقعی-خیالی می‌برد و چون این دنیا را نویسنده آفریده است، تازگی دارد.» (برک، ۱۳۸۱: ۱۸).
در مجموع

رمان داستانی است به نثر و با وسعتی معین و این برای ما کافی است، جز این که شاید اضافه کنیم که این حد و یا وسعت نباید کمتر از پنجاه هزار کلمه باشد. از لحاظ گفتارها، هر اثر داستانی مثوری که بالغ بر پنجاه هزار کلمه باشد، رمان است.
(فوستر ۱۳۵۲: ۹)

رمان نوجوان با رمان بزرگسال تفاوت‌های زیادی ندارد و عمده‌ترین تفاوت آن دو در حجم و مخاطب آن‌هاست؛ یعنی حجم رمان‌های بزرگسالان را «بین ۶۰-۷۰ هزارتا ۲۰۰ هزار کلمه» نوشته شده‌اند. برای تعداد کلمه رمان نوجوان حد نصابی تعیین نشده، اما عده‌ای در باره شناخت آن گفته‌اند: «به هر حال راحت‌ترین معیار، طول است؛ اما این معیار کاملی نیست ولی داستان ۱۰۰ صفحه به بالا را راحت می‌شود رمان گفت و بالاتر از ۵۰ صفحه را داستان بلند و کمتر از آن را داستان کوتاه.» (سلیمانی، ۱۳۷۶: ۱۷۳)
نکته دیگر در تعریف رمان نوجوان، توجه به مخاطب است. قطعاً پیامی که برای نوجوان در نظر گرفته می‌شود با پیامی که به بزرگسال داده می‌شود فرق دارد. به همین دلیل از نظر نثر ساده‌تر است.

۲.۲ رمان کمال نوجوان (مرحله گذار از نوجوانی به بزرگسالی)

دهه‌هاست که کمال‌گرایی در نظریه‌های روان‌شناختی مورد توصیف و ارجاع قرار گرفته‌است و بطور روزافزونی توجه محققان را به خود معطوف کرده است. در روان‌شناسی تعریف و اندازه‌گیری کمال‌گرایی به وسیله هیویت و فلت (۱۹۹۱) پایه‌ریزی شد. هولندر، برای اولین بار از کمال‌گرایی به عنوان یک ویژگی شخصیتی نام می‌برد و آن را به صورت داشتن انتظاری بیش از حد مورد نیاز از خود یا دیگران در موقعیتی خاص، تعریف می‌کند. (Hollender, 1978: 74) فروید به کمال‌گرایی به عنوان علامت معمول وسواس توجه می‌کرد. به عقیده وی «زمانی که فرامن سخت‌گیر، فرد را برای پیشرفت و رفتار عالی تحت فشار قرار می‌دهد. میل به کمال‌گرایی در فرد ظاهر می‌شود.» (Freud, 1954: 205) پارکر،

محقق دانشگاه جان هاپکینز، تعریف ساده‌ای از کمال‌طلبی دارد. او می‌گوید: «انسان‌های کمال‌طلب، فشاری دائمی برای حرکت به سمت اهداف غیرقابل دستیابی در درون خود احساس می‌کنند. آن‌ها ارزش خودشان را با کارایی خودشان و دستاوردهایشان می‌سنجند.» (Parkern, 2011: 47) پارکر در روان‌شناسی «کمال‌گرایی، سبکی شخصیتی در نظر گرفته می‌شود که با تلاش فرد برای بی‌عیب بودن و تعیین سطح بالا برای خود و تمایل به ارزیابی انتقاده از رفتار خویش مشخص می‌شود (برنز، ۱۹۸۰: ۹۳). در کمال‌گرایی بهنجار اشخاص به کارهای سخت روی می‌آورند و با هدف موفقیت برانگیخته می‌شوند و ضمن تاکید بر معیارهای سطح بالای عملکردی، می‌توانند واقعیت‌های بیرونی را درک کنند محدودیت‌ها را بپذیرند. کمال‌گرایان نابهنجار برعکس با ترس از شکست برانگیخته می‌شوند و در نتیجه درخصوص دستیابی به اهداف سطح بالا و غیر واقع‌بینانه تقریباً همیشه نگران هستند (ابوالقاسمی، ۱۳۹۰: ۲۷) البته در مقاله حاضر مبحث ادبی کمال‌گرایی نوجوان در اولویت است. یکی از انواع جدید ادبی در زمینه رمان، رمان رشد و کمال است که رشد و شکل‌گیری شخصیتی را از کودکی (یا حتی گاهی از لحظه‌ای که متولد می‌شود) تا موقعی که پا به رشد و بلوغ می‌گذارد، نشان می‌دهد و سعی می‌کند که از ماهیت این جهان مطلع شود و به کشف معنوی و الگو در جهان دست زند و فلسفه‌ای برای زندگی بیابد و هنر خوب زیستن را بیاموزد و بعد گاهی حتی تا مرگ، دنبال می‌کنند. اولین رمان رشد و کمال را گوته نوشت. رمان‌های آرزوهای بزرگ و دیوید کاپرفیلد (که در آن‌ها سرگذشت فردی از کودکی تا بلوغ شرح داده می‌شود) چارلز دیکنز، رمان تربیت احساسات فلوریر جزء رمان‌های رشد و کمال هستند. (سلیمانی، ۱۳۶۹: ۳۸) شاخه‌ای از «رمان رشد و کمال» رمانی است که به آلمانی (Kunster-roman) یعنی «رمان هنرمند» می‌گویند. این گونه از رمان‌ها، رشد و تحول شخصیت یک رمان نویس یا هنرمند را از ابتدا تا موقعی که پا به مرحله بلوغ و کمال می‌گذارد و پی به سرنوشت هنری‌اش می‌برد و به اوج مهارت هنری دست می‌یابد، به تصویر می‌کشد. بعضی از رمان‌های مهم قرن بیستم مثل رمان‌های «یادآوری خاطرات گذشته» از مارسل پروست و «چهره هنرمند به عنوان مردی جوان» از جیمز جویس و «دکتر فاستوس» از توماس مان و «سکه سازان» از آندره ژید جزء این رمان‌ها هستند (همان، ۱۸). رمان کمال صرفاً به رمان نوجوان اختصاص دارد. «رمان کمال به رمانی اطلاق می‌شود که بر محور رشد و کمال شخصیت اصلی داستان دور می‌زند.» (داد، ۱۳۸۲: ۲۵۰) ترکیب «رمان کمال» اصطلاحی آلمانی است که در زبان فارسی ترجمه‌های متعددی از آن

ارائه شده است. سعید سبزیان در ترجمه کتاب اصطلاحات ادبی آبرامز در این باره چنین می‌آورد: «رمان تکوین» یا «رمان فرهیختاری» که موضوع این رمان، رشد فکری شخصیت قهرمان داستان در گذار از کودکی تا دوران بلوغ و شناخت هویت و نقش خویش در جهان است که از طریق تجربیات مختلف و غالباً از طریق یک بحران روحی صورت می‌گیرد. این سبک توسط کی. پی. موریتس در آنتون ریزر (۹۰-۱۸۵۰) و شاگردی استاد ویلهلم (۹۶-۱۷۹۵) نوشته‌های گوته آغاز شد. یک نمونه فرعی از رمان تکوین شخصیت «رمان تکامل هنرمند» است که مراحل بالندگی یک رمان‌نویس یا هنرمند دیگری را تا مرحله بلوغ وی ارائه می‌کند و از سرنوشت قهرمان و استادی او در هنر پرده برمی‌دارد (آبرامز، ۱۳۸۷: ذیل واژه) در کتاب واژه‌نامه ادبی این اصطلاح را «رمان پرورشی» معنا می‌کند. (حسینی، ۱۳۷۵: ۸۲) کاظم فیروزمند نیز در کتاب اصطلاحات ادبی کادن، این ترکیب را «رمان پرورشی» و «رمان تشکیل» ترجمه می‌کند (کادن، ۱۳۸۶: ذیل واژه).

۳.۲ بحران هویت و نوجوانی

نوجوانی دوران رسیدن به پختگی فکری است، هر چند این راه از آشوب‌ها و بی‌قاعدگی‌ها بری نیست. «مهم‌ترین تحولات رشدی در پنج‌سال آغازین نوجوانی روی می‌دهد که آن را نوجوانی اول می‌نامند.» (کرین، ۱۳۹۶: ۱۵۰) در نظریه‌های نوجوانی، کمتر نظریه‌ای را می‌توان یافت که مستقیم یا نامستقیم با چشم اندازه‌های گوناگون به هویت نوجوانی نپرداخته باشند. گویی این مساله، با اهمیت‌ترین موضوع دوره نوجوانی است که نیازمند تأمل و ژرف‌کاوی است. در روان‌شناسی، در نظریه اریک اریکسون Eric Ericson (۱۹۹۴-۱۹۰۲)، (۱) بحران نوجوانی، هویت در برابر سرگردانی است (اریکسون، ۱۹۶۳: ۹۷). وی بحران هویت نوجوانی را برای اشاره به بی‌ثباتی‌ها و سرگردانی‌های نوجوان در درگیری با انتخاب‌های گوناگون به‌کار می‌گیرد. تکوین هویت، مرحله‌ای است که نوجوان باید درباره مسئولیت‌ها، ارزش‌ها و چگونگی کاربست‌شان کاوش کند و به پرسش‌هایی از این دست پاسخ دهد: «از کجا آمده‌ام؟» «کیستم؟»، «می‌خواهم در آینده چگونه شخصی باشم؟» خطر تهدید کننده این دوره، سرگردانی هویتی است که ممکن است به ناتوانی همیشگی در تعهد به هویت یا تثبیت هویتی منفی و ابتدایی که اساسش طغیان است بیانجامد.» (به نقل از: رفیعی، ۱۳۸۲: ۹۸). طبق نظریه اریکسون، نوجوانان در این مورد که چه کسی هستند؟ اطمینان زیادی ندارند، بنابراین مضطربانه تمایل به همانند سازی با افراد و گروه‌ها پیدا

می‌کنند. آنان با شتابی که در یافتن هویت دارند، خودشان، آرمان‌هایشان و ایده‌آل‌هایشان و دشمنان‌شان را به صورت کلیشه‌ای و قالبی تصور می‌کنند. اریکسون در باب ایدئولوژی نوجوانی بر آنست که

نوجوان، برای تصور آینده ممکن است به چیزی نیاز داشته باشد که شالوده آن‌را مذهب و فهم روشن از زندگی در پرتو نظریه‌ای روشن و درک پذیر تعریف می‌کند. ما این چیز میان مذهب و نظریه را ایدئولوژی می‌نامیم. یعنی ضرورتی برای رشد که در نوجوانی سنتز [دیالکتیک] گذشته و آینده است: سنتزی که نه تنها باید گذشته را در خود داشته باشد بلکه همزمان با تکوین هویت، گذشته را تعالی می‌بخشد. (اریکسون، ۱۹۶۳: ۹۷).

اگر تعارض بین هویت و سرگشتگی در نقش اجتماعی، برای نوجوان حل شود، به تعهد که صفت بارز مرحله نوجوانی است، دست می‌یابد. تعهد در نوجوان عبارت است از: «استعداد تداوم وفاداری آزادانه به یک سیستم اجتماعی، با وجود ارزش‌های متضاد آن جامعه.» (شاملو، ۱۳۸۸: ۸۴) تعهد به عنوان سنگ زیر بنای هویت، نشانگر استعداد نوجوان برای درک و پیروی از قوانین و مقررات سنتی، اخلاقی و ایدئولوژیک یک جامعه است. جیمز مارسیا James Marcia روانشناسی دیگر در قلمروی هویت نوجوانی است که از چشم‌انداز وضعیت‌های هویتی به هویت نوجوانی می‌نگرد. بحران، دوره‌ای از تجربه نقش‌ها و مشارکت فعالانه برای تصمیم‌گیری در میان انتخاب‌های گوناگون است و تعهد به میزان درگیری شخص با انتخابات شغلی، ایدئولوژی‌های مذهبی، سیاسی و روابط بینافردی اشاره دارد. (Marcia. ۱۹۶۷. 19) هم‌چنین بنابر نظریه موس «نوجوان هم‌تکوین هویت را تجربه می‌کند و هم سرگردانی نقش را.» (Muuss . 1995: 193).

۳. بحث و بررسی

۱.۳ بررسی اندیشه کمال‌گرایی و مصادیق آن در دو رمان نوجوان

۱.۱.۳ خلاصه رمان نوجوان «حتی یک دقیقه کافیت»

رمان نوجوان «حتی یک دقیقه کافیت» را آتوسا صالحی در ۱۹ فصل و ۱۹۲ صفحه برای گروه سنی «د» و «ه» نوشته شده و در سال ۱۳۸۹ توسط کانون پرورش فکری کودک و نوجوان منتشر شد. این اثر به یکی از دغدغه‌های اصلی نوجوانان در این مقطع سنی؛ یعنی

«بحران هویت» پرداخته و رفتارها و واکنش‌های شخیصت اصلی «رها» در مقابل این موضوع، دستمایه کار خود قرار داده است. رها دختر نوجوانی است که با مادر و پدرش در تهران زندگی می‌کند. تکلیف درس جغرافی او درباره یکی از شهرهای ایران است. او دوست دارد جایی را انتخاب کند که با دیگر شهرها متفاوت باشد. بنابراین بدنبال نقشه ایران به سراغ کمد مادر می‌رود و به جای نقشه، بسته‌ای را محتوی شناسنامه و یک عروسک پیدا می‌کند. شناسنامه هویت واقعی او را فاش می‌کند. نام او رها سروستانی متولد بم در سال ۱۳۷۸ است. و این یعنی مینو و سعید مادر و پدر واقعی او نیستند. از این پس او با پدر و مادر، با مسئولان مدرسه، با دوستان و همکلاسی هایش دستخوش بحران می‌شود. مشاور هم کاری از پیش نمی‌برد. شرکت در مسابقه کشوری شطرنج و آشنایی با شیرین دختری از کرمان کمی او را آرام می‌کند. تصمیم می‌گیرد به تنهایی به کرمان برود ولی مینو او را تنها نمی‌گذارد و همراهش می‌رود. او با کمک شیرین و مادرش محل زندگی عمه‌اش را پیدا می‌کند و با حقایق تازه‌ای درباره زلزله و رویدادهای پس از آن روبرو می‌شود و راز تغییر هویتش را پیدا می‌کند آن موقع است که از رفتار بدی که در آن مدت با خانواده‌اش کرده پشیمان می‌شود و متوجه زحماتی که طی این سال‌ها برایش کشیده شده می‌شود و سعی می‌کند قدر پدر و مادر و زندگی فعلیش را بداند.

۲.۱.۳ خلاصه رمان نوجوان ماهی طلا از لوکلزیو

رمان نوجوان «ماهی طلا» از گوستاو لوکلزیو (متولد ۱۹۴۰م.) است که دارای دکترای ادبیات از دانشگاه «نیس» فرانسه است. او ۳۰ داستان منتشر ساخت. و تاکنون مفتخر به دریافت جایزه رنو و در سال ۱۹۸۰ از آکادمی فرانسه جایزه پل موران را برای رمان «بیابان» دریافت کرد و سرانجام هم در سال ۲۰۰۸ جایزه نوبل را به خود اختصاص داد. رمان «ماهی طلا» را «فرزانه شهفر» ترجمه کرده که در ۳۰۰ صفحه، توسط نشر افق منتشر شد.

داستان «ماهی طلا»، ماجرای دختر سیاه‌پوست مراکشی است که در کودکی از قبیله و خانواده خود دزدیده شده و به پیرزنی یهودی بنام «لاله» فروخته می‌شود. چون این دختر سیاه‌پوست، شب هنگام وارد منزل لاله شد، او نامش را «لیلا» می‌گذارد. این زن سال‌ها او را در خانه خود نگه می‌دارد، اما اجازه خروج از خانه را به او نمی‌دهد، تا این‌که لاله در بستر بیماری و مرگ می‌افتد، پس از مرگ او، لیلا از خانه خارج می‌شود و تجربیات مختلفی را پشت سر می‌گذارد. تجربیات تلخ و شیرینی را که دختری تنها و بی‌خانمان در زندگی

اجتماعی با دنیای پیرامون خود می‌تواند با آن روبرو شود. او که ابتدا می‌پندارد، از زندان زندگی با لاله آزاد شده است، در موقعیت‌های گوناگون هر بار خود را در زندانی تازه می‌یابد. لیلا همه عمر در جستجوی هویت گمشده خویش است و تنها نشانی که از قبیله‌اش «الهلال» دارد، لنگه گوشواره‌ای است که نقش هلال ماه بر آن حک شده است. او درکشور فرانسه مدام مورد اذواء و آزار حتی جسمی قرار می‌گیرد و به سبب نداشتن هویت مدام در حال گریز است. او مرتب شاهد روابط و مناسبات سرد و بی‌رحمانه انسانی در دنیای امروزی است. تا این‌که سرانجام پیرمرد نابینای مسلمان، هویت دخترمرده خود را که از قضا همسن لیلا است به وی می‌بخشد.

۲.۳ «کمال‌گرایی» نوجوان در دست‌یابی به «هویت گمشده» («حتی یک دقیقه کافیس» و «ماهی طلا»)

آغاز نوجوانی به تقریب از یازده‌سالگی و پایان بلوغ در اوایل بیست‌سالگی است. تکلیف اصلی نوجوانی، خودیابی است. این دوره برای دختران به دلیل رشد باشتاب‌ترشان دو سال کمتر است. (قهرمان اصلی دو رمان نوجوان مورد بحث ما نیز دو دختر بنام‌های لیلا و رها هستند.) در داستان «حتی یک دقیقه کافیس» و «ماهی طلا»، بزرگ‌ترین دغدغه فکری دو نوجوان دختر، دستیابی به هویت است. کمال‌گرایی در هر اثر کشف هویت گمشده است. نوجوانی دوره ضروری گذار از کودکی به بزرگسالی است. در داستان «حتی یک دقیقه کافیس» و «ماهی طلا»، قهرمان دختر هر دو رمان یعنی رها و لیلا همراه با تغییرات بنیادین فیزیولوژیک، نقش‌های جدید اجتماعی خویش را می‌پذیرند و به اهداف تازه‌ای دست می‌یابند و نگرش آنان نسبت به زندگی تغییر می‌کند و دست به باز ارزشیابی باورها و ارزش‌ها خویش می‌زنند.

این دو نوجوان هم‌زمان با روبرو شدن با وظایف بزرگسالی باید جایگاه کودکی را در مقام «گیرنده» صرف رها کنند و خود را در مقام «دهنده» آماده سازند. این فرآیند، تغییر جهان‌بینی و توجه به مسیر شغلی آینده را می‌طلبد. در تکلیف رشدی هویت‌یابی، نوجوان باید بتواند هویت کودکی، یعنی زندگی گذشته را با حال و آینده پیوند زند و به هم‌نوایی و یک‌پارچگی درونی دست یابد و به این ترتیب با جامعه ارتباطی دو سویه برقرار کند. در دو داستان مورد بحث، هر دو نوجوان، برای هویت‌یابی و متعهد شدن به ارزش‌های بزرگسالان با کاوشگری، امکان‌ها و نقش‌های گوناگون را در جهت دستیابی به هویت، به

بوته آزمایش کشند. زیرا رها و لیلا به امکان تجربیات گوناگون نیاز دارند که نه تنبیه اخلاقی را در پی داشته باشد و نه بخشش مهربانانه را.

در هر دو رمان مورد بحث، هویت‌یابی جز با پرسش‌گری و کندو کاو حاصل نمی‌شود و بر چنین مبنایی است که ذهن نوجوان را ایدئولوژیک می‌سازد. از این رو دو نوجوان مورد بحث ما، یعنی رها و لیلا باید بتوانند به فهمی روشن از مجموع آنچه را که در گذشته درباره خود به دست آورده و تصویری که از آینده خود تصویر کرده، در قالبی یک‌پارچه و منسجم به دست آورند. و باید به چشم انداز و زاویه دیدی برسند که آنان را به سوی انتخاب‌گری و هدایت رفتارها رهنمون کند.

در دو رمان نوجوان مورد بحث، هویت بدون جست و جوگری و کاوشگری که ویژگی آشکار مرحله تعلیق است، نمی‌تواند به دست آید.

۳.۳ تحلیل شخصیت‌های نوجوان کمال‌گرا: رها و لیلا

اندیشه کمال‌گرایی در باب نوجوانی بخشی از نظریه رشدی شخصیت نوجوان است. این نوع تفکر بر رفتارهای مشاهده پذیر و آشکارتر شخصیت تأکید دارد و بیش از آن‌که به ساختار رشد و شخصیت اشتیاق نشان دهد به تجلیات رفتاری برخاسته از آن‌ها توجه می‌کند. از این دیدگاه رشد به صورت چرخه تربیتی روی می‌دهد که در مسیر گذار خود به سوی بلوغ در نوسان است. بنابراین، در نظریه رشدی فوق، رشد نه بر اساس الگوهای خطی آرام و پیوسته بلکه به شکل الگوهای در نوسان و افت و خیز است. در اندیشه کمال‌گرایی که نوجوان محور است، به تعلیم و تربیت نوجوان اهمیت داده می‌شود و بر آنست که رشد تنها در صورتی به شایستگی روی می‌دهد، که به خوبی از نوجوان مراقبت شود. از این رو براساس این دیدگاه، می‌توان مفهوم مرحله و به‌هنگار بودن رشد را گسترانید. در رمان نوجوان «حتی یک دقیقه کافیه» و «ماهی طلا»، قهرمانان اصلی ما که دختر نوجوان هستند، تا پایان داستان در پی کسب هویت گمشده خویش‌اند. در حقیقت کمال‌گرایی در این دو رمان نوجوان، دستیابی به هویت گمشده بعد از سرگردانی و آشفتگی روحی است. در رمان نوجوان «حتی یک دقیقه کافیه»، «رها»، به عنوان شخصیت اصلی داستان از پرداختن باور پذیر و صادقانه برخوردار است. رفتارهایش با سن و سال و روحیه‌اش منطبق است و در دنیای بی‌خیال کودکی سیر نمی‌کند. ایده‌ها، فکر، عقل او نیز قابل تحسین است او از هر فرصتی جهت پیدا کردن هویت خود استفاده می‌کند. در

توصیف رها بیشتر به روحیات و خلق و خوی او پرداخته شده و از خصوصیات ظاهری او زیاد گفته نشده است. مهم‌ترین سرگرمی قهرمان داستان، بازی شطرنج است و همین بازی فکری نیز بُعد منطقی و متفکر شخصیتش را قابل‌باور می‌کند. رها از زمانی که راز تکان‌دهنده زندگی‌اش را درمی‌یابد تا آخرین بخش‌های داستان، مثل یک شطرنج‌باز عمل می‌کند. پدر و مادر و حتی مسوولان مدرسه و مشاورش را حریفانی در نظر می‌گیرد که باید مات شوند و با حدس زدن واکنش‌های آنان، حرکت‌های خودش را طراحی می‌کند. صالحی سعی می‌کند آدم‌ها را صمیمی و نزدیک‌تر از آنچه هستند نشان دهد؛ اما اختلاف و عدم نیاز به بیان زندگی اشخاص فرعی در داستان تاثیر و کیفیت اثر را کم می‌کند، مثلاً نقش دانیال و تاثیر او در داستان یا حتی خانواده‌اش، نقشی کلیدی نیست که نویسنده سعی کرده او را هم در داستان وارد کند. دیگر شخصیت‌های داستان نیز پدر و مادری هستند که درگیر کار و مشغولیت‌های خودشان‌اند و عمویی که نقشی کوتاه اما تأثیرگذار در زندگی رها دارد. در این رمان رابطه با همسالان، که بخش عمده‌ای از زندگی نوجوانان را به خود اختصاص می‌دهد، شکل پررنگی به خود نمی‌گیرد و در حد چند دیالوگ کوتاه و یک موقعیت یکی دو صفحه‌ای در خوابگاه مسابقات شطرنج باقی می‌ماند. خبری از گروه همسالان و مسائل آن نیست و همین‌طور فرهنگ نوجوانی حاصل از این ارتباطات. نه از زبان خاص دوره نوجوانی اثری هست و نه از نگرانی‌های نوجوان داستان درباره مربوط به جذابیت فردی از جمله مدل مو، لباس، موسیقی و... چرا که اساساً داستان ورود جدی به دنیای همسالان نداشته است. تنها رابطه ایجاد شده در داستان رابطه با شیرین است. رابطه‌ای که در آن شیرین جایگزین خانواده می‌شود تا رها بتواند رازی را که نمی‌تواند با آن‌ها و دیگران در میان بگذارد با او در میان بگذارد هرچند با تردید:

روبروی موضوع نامه تایپ می‌کند: «راز» و همه چیز را می‌نویسد ... او رازش را گفته و منتظر است تا شیرین در قدم بعدی کمکش کند. اما دستش را پس می‌کشد ... نوشته‌ها را پاک کند؟... تصمیمش را می‌گیرد... و دکمه «send» را فشار می‌دهد.

(صالحی، ۱۳۸۹: ۱۱۰)

داستان «حتی یک دقیقه کافی است» به موضوع مهمی چون «هویت‌خواهی» یک نوجوان پرداخته است شروع داستان با طرح سوال شروع می‌شود و خواننده را وادار می‌کند برای رسیدن به پاسخ آن تا آخر داستان را دنبال کند. حوادث مختلفی در داستان پیش می‌آید که بعضی از آن‌ها نقش مهمی در پیشبرد داستان و حل مشکل پیش آمده دارند از جمله

اردوی پنج روزه‌ای که رها برای شرکت در مسابقه شطرنج می‌رود. او در آنجا با دختری به نام «شیرین» آشنا می‌شود که اهل کرمان است. دوستی رها و شیرین منجر به سفر رها و مینو به شهر کرمان و مواجهه رها با واقعیت‌های موجود در خصوص گذشته او می‌شود. رها با مرور عکس‌های بر جا مانده در آلبوم‌های مختلف از یک دوران سپری شده و به رغم جنبه‌گیری‌ها در مقابل واقعیت موجود، سرانجام می‌پذیرد که واقعیت را قبول کند و به خانه سعید و مینو باز گردد و آنجا را خانه واقعی خود در شرایط فعلی بداند. اما بخشی از این حوادث کمک چندانی به بافت اصلی داستان نمی‌کنند. به عنوان مثال، صحنه‌هایی مانند حضور دختر کولی همچنین صحنه‌های مربوط به تصادف مرد موتورسوار با پدر دانیال (پسر همسایه رها) و بستری شدن او در بیمارستان و اثاث‌کشی آن‌ها که بخش‌های زیادی از داستان را به خود اختصاص داده است. شواهدی در بافت‌های داستان نشان می‌دهد رها احساس نوجوانانه و مثبتی به دانیال دارد که در فصل پایانی داستان اشاره مستقیمی به این مسئله شده است.

طرح اصلی داستان «حتی یک دقیقه کافیت»، ساده و قابل باور است. قهرمان نوجوان داستان با پیدا کردن نشانه‌هایی، دچار بحران هویت می‌شود و تصمیم می‌گیرد هویت اصلی‌اش را بیابد. حوادث داستان و زمان وقوع آنها نیز با نظم استادانه‌ای طراحی شده است و نشان می‌دهد نویسنده از همان آغاز طرح کلی داستان را در ذهن داشته است. نویسنده از پیروز جلوه دادن قهرمان داستان خودداری کرده و با نشان دادن نقطه ضعف‌ها و شکست‌های او، بعد واقع‌گرایانه داستان را قوی‌تر کرده است. موضوع داستان هم جذاب است و هم احساسات شخصیت داستان نزدیک به خواننده بخصوص دختران نوجوان است. خواننده فکر می‌کند که داستان از زبان خود او بیان می‌شود و اتفاقات برای او می‌افتد. سیر داستان خطی و بدون اوج و فرود است و در نتیجه جذابیت چندانی برای خواننده نوجوان ندارد. در پایان داستان رها گذشته را کندوکاو می‌کند. ریشه‌های خانوادگی‌اش را در شهر بم می‌یابد. مادر که برای مدتی در ذهن او تبدیل به یک حریف و دشمن شده است دوباره نقش دوست رها را به دست می‌آورد. ره‌آورد رها از بم، اطمینان دوباره به خانواده و کوله‌باری اطلاعات برای تکلیف درس جغرافیا است.

رمان «ماهی طلا»، ساختار، طرح و زبانی ساده دارد که سهم زیادی در ارتباط مخاطب با آن برخوردار است. لیلا در طول سیر و سفر خود در دل این جامعه که خود به‌عنوان مهاجری ناخواسته که عضو آن به حساب نمی‌آید، مدام در معرض تهدیدات متعدد قرار

می‌گیرد. اما یکی از مهم‌ترین نکته درخور تأمل رمان، حجم انبوه اتفاقاتی است که پی در پی رخ می‌دهند و به دنبال آن خیل شخصیت‌هایی که از یک در وارد رمان شده و از دری دیگر خاج می‌شوند و تنها به سیاهی لشکرهایی می‌مانند که صحنه رمان را شلوغ می‌کنند.

۴.۳ نقش راوی در کمال‌گرایی رها و لیلیا

انتخاب زاویه دید یکی از عواملی است که باعث می‌شود خواننده با قهرمان داستان هم‌ذات‌پنداری کند. در داستان «ماهی طلا»، راوی لیلیاست که اول شخص است. از زبان لیلیا داستان بازگو می‌شود و مخاطب نوجوان می‌تواند در تلاش‌های وی در دست‌یابی به کمال همراهی کند. در داستان «حتی یک دقیقه کافیست»، داستان از زاویه دید رها (سوم شخص) بازگو می‌شود و خواننده هم پایه‌پای او پیش می‌رود و گره‌های ماجرا را به تدریج بازمی‌کند. بهتر بود رها به زبان خود (اول شخص) این داستان را بیان می‌کرد. آنگاه احساساتش را بهتر می‌توانست به خواننده انتقال دهد و داستان تاثیرگذارتر می‌شد.

۵.۳ نقش گفت‌وگوها در سیرکمال‌گرایی

گفت‌وگو از جمله ابزارهایی است که داستان‌نویس در امر شخصیت‌پردازی بسیار از آن استفاده می‌کند.

گفت‌وگو در داستان هرگز نباید قصد بازنمایی بی‌کم‌وکاست مکالمه واقعی را داشته باشد. گفت‌وگو، طرز برخورد شخصیت‌ها را نشان می‌دهد. باید نشان دهد که چه کسی دارد حرف می‌زند و چه می‌خواهد. بنابراین گفت‌وگو باید افشای رموز شخصیت باشد. (سیگر، ۱۳۸۰: ۱۸۴).

روند گفت‌وگو به دو دسته گفت‌وگوی دو طرفه و گفت‌وگوی یک طرفه تقسیم می‌شود. در داستان «حتی یک دقیقه کافی است» نویسنده بیش‌تر از گفت‌وگوی یک طرفه یا «مونولوگ» استفاده کرده است. گفت‌وگوی یک طرفه، گفت‌وگویی است که مخاطب ندارد. در واقع سخن‌گفتن یک طرفه است و از آن به «حدیث‌نفس یا خودگویی» نیز یاد کرده‌اند. خواننده از این طریق با احساسات، افکار و خصوصیات شخصیت‌ها آشنا می‌شود نویسنده از این نوع گفت‌وگو، فقط برای پرداخت شخصیت استفاده می‌کند»

(میرصادقی، ۱۳۸۸ : ۱۷۹). جواب مادر را نمی‌دهد، کامپیوتر را روشن می‌کند و دوباره زنگ سوال‌هایی دیگر در ذهنش به صدا در می‌آید.

مامان، چپی می‌شد من هم مثل تو سفید بودم؟
چرا آن شب که عموسهیل به من گفت آخر تو با همه‌ی بچه‌های فامیل فرق داری، آن قدر از دستش عصبانی شدی؟
چرا عکس بچگی‌ام این قدر کم اند؟
چرا وقتی کوچولو بودم برایم تولد نمی‌گرفتید؟ (صالحی، ۱۳۹۳ : ۲۷-۲۶).

گفت‌وگوهای داستانی با لحن کتابی نوشته شده است اما تفاوت چندانی در نوع گویش و انتخاب واژه‌ها برای شخصیت‌های مختلف داستان مشاهده نمی‌شود که این نکته یکی از نقاط ضعف رمان به‌شمار می‌رود.

نویسنده از تشبیه‌های خوبی بهره گرفته که متناسب با داستان و موضوع آن است:
عموسهیل دست دراز می‌کند، آلبومش را از کیفش در می‌آورد و صفحه‌ها را ورق می‌زند:
عکس زن‌هایی با لباس‌های زرشکی و سبز و زرد که سید می‌بافند و برقع‌هایی رنگی بر چشم دارند. عکس دشت‌هایی قرمز و کوه‌هایی بنفش و صخره‌هایی تیز...
نگاه کن؛ این عکس مریخه... ولی نه، کوه‌های اطراف مینابه. این نخل‌ها هم خیلی قشنگ بودند ولی نه به قشنگی نخل‌های بم... (همان، ۷۸).

نویسنده از شیوه جالبی بهره گرفته و با خط زدن واژه اتفاقی، خواننده بیشتر در پی یافتن دلیل این کار و علت تایید نویسنده بر روی این سطر از کتاب قرار می‌گیرد:

اما انگار آن روز، هفدهم آذرماه، همه چیز دست به دست هم داده بود تا یک روز معمولی نباشد. روزی مثل همه روزهای کشار خاکستری پاییز. این را از همان اول صبح می‌شد فهمید. یادداشت مادرش روی یخچال: «می‌روم انجمن، عصر دیرتر می‌آیم. کلیدم را برایت می‌گذارم زیر جاکفشی. ناهارت را حتماً توی ماکروفر گرم کن. اگر اتفاقی کاری داشتی زنگ بزن. بوس» یادداشت‌های مادرش هیچ وقت خط خوردگی نداشت؛ اما این بار روی کلمه «اتفاقی» خط کشیده بود و کنارش نوشته بود: «کاری داشتی» (صالحی، ۱۳۹۳ : ۱۰).

در رمان نوجوان ماهی طلا، زمانی که لیلا در خانه پیرزن «لاله» اسیراست، خواننده فقط صدای درونی لیلا را می‌شنود و «مونولوگ» در جریان است؛ ما بعد از مرگ لاله، او زمانی

که می‌گریزد و با زنان مسافرخانه آشنا می‌شود، گفتگوی بیرونی در جریان است. زنان مسافرخانه، با گفت و گو، آرام آرام، لیلا را بامسائل متعدد زندگی و خطرات آن آشنا می‌سازند. حتی با گفت و گو او را قانع می‌سازند که از مراکش به فرانسه بگریزد. در مجموع حجم گفت و گوی درونی در این رمان نوجوان بیشتر است. (البته زاویه دید اول شخص نیز به امر مدد می‌رساند.) به نمونه زیر توجه فرمایید. لیلا با این که مسلمان نیست، اما تفسیر و معرفی خوبی از پیرمرد مسلمان که او را «الحاج» می‌نامد ارائه می‌دهد:

عادت کردم به دیدن الحاج بروم. کم و بیش، هفته‌ای یکبار پیش او می‌رفتم... از پیامبر حرف می‌زد و از بلال، همان برده‌ای که برای اولین بار اذان گفت. بعد، از هجرت می‌گفت... بلال به آفریقا برگشت و تمام جنگل‌ها را تا رودخانه بزرگ زیر پا گذاشت... از بلال طوری حرف می‌زد که انگار او را می‌شناخت. مثل این‌که از خانواده خودش بود. می‌دیدم که حکیم روی زمین نشسته بود، گفته‌های پدر بزرگ را به گوش جان می‌شنید. هرگز داستان بلال را فراموش نکردم، بلال قصه دل خودم هم شد... (لوکلزیو، ۱۳۹۳: ۱۶۸).

همان‌گونه که از عبارات بالا مشهود است، اغلب گفت و گوی این رمان نوجوان درونی است. و لوکلزیو کمتر از گفت و گوی بیرونی بهره گرفته است. به هر حال، در هر دو رمان مورد بحث گفت و گو نقش اساسی را در گمال‌گرایی نوجوان برعهده دارد و بدون گفت و گوی تاثیرگذار این امر مهم امکان پذیر نبود.

۶.۳ نقش سفر و آگاهی در تکوین شخصیت رها و لیلا

داستان در زمان حال و در شهر تهران اتفاق می‌افتد جایی که شخصیت اصلی داستان یعنی رها با والدینش زندگی می‌کند. در طول داستان رها برای شرکت در مسابقات شطرنج مسافرتی به شهر کرمان دارد و بعد برای یافتن هویت اصلی خود به شهر بم سفر می‌کند. در زندگی رها تا قبل از روبرو شدن با جعبه و محتویات داخل آن، چیزی به نام شک وجود نداشت، اما با اتفاقی که می‌افتد بدبینی، بداخلاقی، لجبازی و کینه توزی و شک و تردید و بی‌اعتمادی نسبت به کسانی با آنها زندگی کرده است در او بوجود می‌آید و به یک‌باره پدر را فراموش کار و مادر را سخت و تند معرفی می‌کند. او که تا آن روز بر خلاف نظر پدر قدم بر نمی‌داشت و دلش برای مادر بشدت می‌تپید، اینک از به زبان آوردن نام پدر و

مادر اکراه دارد. لذا سفرش به بم و آگاه شدن او از اتفاقات و حوادث باعث می شود که واقعیت را قبول کند و به خانه سعید و مینو باز گردد و آنجا را خانه واقعی خود بداند. عامل مهم دیگر در رشد و تکوین شخصیت رها، خانم مشاور (خاله مرضیه) است که نقش راهنما (پیرخرمند) را به عهده دارد. صحبت هایی که در دو جلسه مشاوره با رها دارد و مهم تر از همه ایمیلی که برای او می فرستد، در سیر کمالی و هویت بخشی او تاثیر زیادی دارد:

(خانم مشاور) در جلسه مشاوره خطاب به رها می گوید:

نمی خواهم از زیر زبانت حرف بکشم. نمی خواهم نصیحت کنم. نمی خواهم برایت نسخه بیچم یا با سؤال هایی بی سروته کلافهات کنم؛ چون هنوز نوجوانی خودم از یادم نرفته. نمی خواهم احساس کنی از طرف، پدر، مادر، مدرسه، دوستانها و مشاور تحت فشاری. امروز فقط دوست داشتم بینمت تا بگویم منظورم از صحبت کردن با تو و احتمالاً شنیدن حرف هایت، چه چیزهایی نیست. بقیه اش را خودت می توانی حدس بزنی (صالحی، ۱۳۹۳: ۸۷).

(رها) در انتهای سفر، در پایان مرور آن روزهای دور و نزدیک به یک اسم می رسد...

- خانم مشاور - یا همان خاله مرضیه - در آخرین ایمیل برایش نوشته بود:

«حالا وقتش رسیده که با خودت تنها باشی همه این روزها و اوج و فرودها را در ذهنت مرور کنی... سعی کن در تمام این لحظه ها به ترس ها، خشم ها، نفرت ها، تنهایی ها و از آن مهم تر شک های نزدیک شوی. به خودت زمان بده... به خودت سخت نگیر... با خودت دوست شو... (همان، ۱۹۰).

رها احساس می کند حالا معنی حرف هایش را می فهمد. جلوی آینه می ایستد و به چشم های رهای توی آینه خیره می شود. رهایی که انگار توی این چند ماه چند سال بزرگتر شده و در نگاهش از آن دخترک ساده و بازیگوش قبل از هفدهم آذر نشانه ای نیست، اما هنوز همان رهاست؛ با همان مژه های فرخورده و همان چشم های ذغالی. رهایی که در پایان روز عجیب از همیشه به او نزدیک تر است (همان: ۱۹۱-۱۹۰).

رمان نوجوان «ماهی طلا» از هجده فصل تشکیل شده، که در حکم خوان هجده گانه است که قهرمان نوجوان، با سفر عینی از آن ها عبور می کند تا به مرحله کامل دست یابد. در رمان «ماهی طلا»، بعد از این که «لاله» پیرزنی که «لیلا» را به فرزندخواندگی پذیرفته، به احتضار می افتد، لیلا از خانه می گریزد زیرا «هابیل»، پسر لاله، در طول داستان، نظر سوء به

او دارد و حتی همسرش نیز چشمش به دنبال «لنگه گوشواره» اوست که تنها یادگار قبیله‌ای اوست... لیلا با رنج زیاد از کشور مراکش، به طور غیرقانونی وارد کشور فرانسه می‌شود و با تلاش زیاد سرانجام هویت یک دختر مسلمان مرده به وی اعطاء می‌شود. پیرمرد مسلمان نابینا که پاسپورت نوه‌اش را بوی می‌بخشد، نقش پیرخردمند را در سیرکمال‌گرایی برای لیلا ایفا می‌کند. و با دادن پاسپورت نوه دختریش، هویتی تازه به لیلا می‌بخشد؛ لیلا که به سبب بی‌هویتی مدام مورد ایداء و آزار جسمی و روحی قرار گرفته و مدام زندگیش در خطر است؛ با به دست آوردن این هویت جدید وارد مرحله‌ای جدید از زندگیش می‌شود و به آرامش می‌رسد.

هر صبح آقامعلم، به دیدارم می‌آید. نمی‌دانم واقعاً او معلم است یا نه؟ اما من به یاد آقای رشدی مهربان او را آقا معلم صدا می‌زنم... وقتی راجع به خانواده‌ام سوال می‌کند، نام‌هایی را که می‌نویسم که او آن‌ها را به دقت و مثل یک معما می‌خواند: نادا، سارا، آنا، مگدا، ملیکا. خیال می‌کند که مکزیکی، هائیتیایی یا شاید گویانی ام... (لوکلزیو، ۱۳۹۳: ۲۸۹).

در عبارت فوق می‌بینیم که لیلا، پیرمرد مسلمان را آقامعلم مهربان خطاب می‌کند که مصداق راهنما و پیرخردمند است. علاوه بر این تلاطم هویتی و سرگردانی از عبارت فوق مشهود است. نکته قابل تأمل اینست که خانواده یهودی لیلا را می‌زدند، اما پیری مسلمان بوی زندگی و هویت دوباره می‌بخشد.

لیلا وقتی که به وطنش برمی‌گردد، نام و هویت جدیدی دارد و به خوبی از مرحله نوجوانی گذر کرده و به بزرگسالی رسیده، این همان هدف برتر کمال‌گرایان است. «با نام و چهره دیگری دارم برمی‌گردم. زمان زیادی است که منتظر این لحظه‌ام.» (همان: ۲۹۳).

۴. نتیجه‌گیری

از مباحث مطرح شده در مقاله نتیجه می‌گیریم که دو رمان نوجوان «حتی یک دقیقه کافیس» و «ماهی طلا» نزدیکی و همسانی بسیاری با چرخه تکامل شخصیت در اندیشه کمال‌گرایی رمان نوجوان دارد. وجود شخصیتی مانند رها و لیلا، تغییر زمان و سفر به مکان‌های مختلف از نقاط قوت این دو داستان است؛ اما تغییرات ناگهانی در آغاز و نیز در بخش‌های میانی و پایانی این دو رمان نوجوان، ذهن خواننده را از خط سیر داستان دور

می‌کند و برای خواننده نوجوان کمی تفکیک این بخش‌ها و این‌که کدام بخش مربوط به فضای حقیقی داستان و کدام بخش مربوط به فضای تخیلی است، سنگین است. هم‌چنین خواننده نوجوان دوست دارد پا به پای شخصیت اول حرکت کند و در هر دو رمان، حُسن خالق بودن شخصیت اول و هدایت از طریق یک نیروی داخلی می‌توانست باعث نزدیکی بیش‌تر خواننده و داستان باشد که تغییر فضاها و گسستگی زمان و دیالوگ‌ها و پرداختن به شخصیت مختلف غیرلازم و اتفاقی جنبی، باعث نوعی حرکت در سطح از طرف نویسنده شده است و نیز این آثار از نظر جاذبه‌های داستانی و سبک نوشتاری مورد توجه مخاطب نوجوان بوده و اثری نسبتاً موفق در زمینه رمان نوجوان محسوب می‌شوند. رها و لیلا در انتهای هر دو داستان به خودباوری می‌رسند و شخصیت یک‌پارچه و تعادل یافته‌تری را تجربه و کسب می‌کنند. سازگار می‌شوند و طغیان بسیار اندکی از خود نشان می‌دهند و آینده‌مدار و که خود نمونه اولیه بزرگ‌سالی است.

با مقایسه دو رمان بررسی شده در این پژوهش مشاهده می‌شود که از بین عوامل مؤثر در تحول شخصیت‌ها و سیرکمالی آن‌ها بالاترین بسامد را به ترتیب شخصیت کنجکاو و جست‌وجوگر، سفرهای عینی و ذهنی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱. کمال‌گرایی هویتی در دو رمان نوجوان مورد بحث مقاله

کارکرد هویتی	نام رمان نوجوان	نام رمان نوجوان
هویت شخصیت‌های نوجوان	حتی یک دقیقه کافیست	ماهی طلا
پرسش‌های هویتی (من کیستم و...)	_____	_____
هویت‌شناسنامه‌ای	شخصیت به دنبال این هویت است	شخصیت به دنبال گذرنامه است
خود و عزت نفس	به آن پرداخته نشده است	پرورش عزت نفس تعریف نسبی از خود دارد
بحران هویت	به شدت دچار این مسئله می‌شود و نهایتاً به هویت خود می‌رسد	به شدت گرفتار بحران هویت است، اما سرانجام به آن دست می‌یابد.
حالات هویت	از حالت سرگردانی به کسب هویت مستقل می‌رسد	بیشتر شاهد سرگردانی در هویت هستیم
هویت منفی	شخصیت هویت منفی پررنگی از خود بروز نمی‌دهد	شخصیت هویت منفی پررنگی از خود بروز نمی‌دهد
جستجوی هویت در ارتباط با همسال و خانواده	در تعارض و تقابل با خانواده است و نهایتاً به هویت تازه‌ای دست پیدا می‌کند.	بیشتر در ارتباط با جامعه به دنبال هویت مستقل است

همان‌گونه که در جدول فوق مشهود است، هویت از مفاهیم مهم نوجوانی است. مسئله‌ای که نوجوانان شدیداً با آن درگیر هستند و یکی از مسائل بزرگ زندگی‌شان است. در دو رمان نوجوان مورد بررسی مقاله، هویت شناسنامه‌ای مقوله‌ای است که دچار پرسش و چالش قرار می‌گیرد و مقوله‌ای است که رمان «حتی یک دقیقه کافی است» و «ماهی طلا» پرداخته شده است. اساساً پیرنگ دو داستان بر اساس همین مقوله، طرح‌ریزی شده است. با بررسی مفهوم خود و عزت نفس در دو رمان نوجوان مورد بررسی مقاله می‌توان گفت که اولاً این مفهوم مورد توجه نویسندگان دو رمان نوجوان مورد بحث قرار گرفته؛ و ثانیاً پرداختن به علایق نوجوانی یکی از اصلی‌ترین دلایل پرورش این مفاهیم در شخصیت‌های داستان یعنی رها و لیلا بوده همان‌طور که در جهان واقعیت نیز به همین ترتیب است.

دچار بحران هویت شدن و گاه بروز دادن هویت منفی نیز از مسائل مبتلا به نوجوانان است. شخصیت‌های رمان‌های مورد بررسی نیز شامل همین قانون و درگیر این مقوله‌ها هستند. آنچه از بررسی‌ها به دست می‌آید نشان‌دهنده این نکته است که موضوع بحران هویت و هویت منفی نیز آن‌طور که باید مورد توجه نویسندگان قرار نگرفته است. به طوری که در این دو اثر اصلاً این مفاهیم حضور ندارد.

در بررسی کمال‌گرایی هویتی، شاهد حرکت بیشتر شخصیت‌ها از سرگردانی در هویت به سمت حالت موفقیت در کسب هویت مستقل هستیم. این موضوع را می‌توان نتیجه منطقی ساختار دو داستان نیز برشمرد. به این معنی که با توجه به بحث تحول شخصیت و همین‌طور پایان خوشایند، حرکت رو به جلو و مثبت شخصیت‌ها را از ضروریات داستان می‌توان برشمرد.

پی‌نوشت

۱. اریکسون از ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۶ اولین کسی بود که هویت را به عنوان یک دستاورد مهم شخصیت نوجوانی و گاهی مهم به سوی تبدیل شدن به فردی ثمر بخش و خشنود تشخیص داد. (اقدسی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۸)

کتابنامه

الف. کتابها

- آبرامز، اچ (۱۳۸۷) فرهنگ توصیفی اصطلاحات ادبی، ترجمه حمید سبزیان، چاپ اول، تهران: انتشارات رهنما.
- ابوالقاسمی، عباس (۱۳۹۰) روان‌شناسی کمال‌گرایی، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات آگه.
- احمدی، احمد (۱۳۸۷) روانشناسی نوجوانان و جوانان (شامل ویژگی‌های زیستی... شغلی و جنسی)، اصفهان: انتشارات مشعل.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۸) روان‌شناسی نوجوانان (چاپ دوازدهم). تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- براهنی، رضا. (۱۳۶۲). قصه نویسی، تهران: نشر نو، چاپ سوم.
- برک، لورا (۱۳۹۱) روانشناسی رشد، جلد دوم، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ بیست و دوم. تهران: نشر اسبازان.
- برنز، دیدید. (۱۹۸۰). از حال بد به حال خوب. ترجمه مهدی قراچه باغی، تهران: نشر آسیم.
- پراپ، ولادیمیر (۱۳۶۸) ریخت‌شناسی قصه‌های پریان، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: توس.
- حسینی، صالح (۱۳۷۵) واژه نامه ادبی، تهران: نیلوفر.
- حنیف، محمد (۱۳۸۴) قابلیت‌های نمایشی شاهنامه، تهران: سروش.
- خسروزاد، مرتضی (۱۳۸۷) معصومیت و تجربه درآمی برفلسفه ادبیات کودک، چاپ دوم. تهران: نشر مرکز.
- داد، سیما (۱۳۸۲) فرهنگ اصطلاحات ادبی، تهران، مروارید.
- ذبیح نیا عمرا، آسیه (۱۳۹۴) جزوه درسی رمان نوجوان در ایران، تهران: دانشگاه پیام نور.
- ذبیح نیا عمرا، آسیه (۱۳۹۵) رمان نوجوان در ایران، تهران: نشر روزگار.
- رفیعی، حسن. (۱۳۸۲). اریکسون فرزند خود و معمار هویت. تهران: دائره.
- رهگذر، محمد رضا. (۱۳۷۶) وام‌بعد، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری.
- سخنور، جلال (۱۳۷۹) نقد ادبی معاصر، تهران: رهنما.
- سیگر، لیندا (۱۳۸۰) خلق شخصیت‌های ماندگار، ترجمه عباس اکبری، تهران: سروش
- شاملو، سعید (۱۳۸۸). مکتب‌ها و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت، چاپ نهم. تهران: انتشارات رشد.
- شوالیه، ژان، گریبان، آلن (۱۳۸۰) فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، تهران: جیحون، جلد سوم.
- صالحی، آتوسا (۱۳۸۹) حتی یک دقیقه کافی است، تهران: کانون پرورش‌فکری کودکان و نوجوانان.
- فرقانی رئیس، شهلا (۱۳۸۳) شناخت مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان، تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
- فورستر، ادوارد مورگان (۱۳۸۴)، جنبه‌های رمان، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران: نشر نگاه.

- کادن، جی ای (۱۳۸۶) فرهنگ ادبیات و نقد، ترجمه کاظم فیروزمند، تهران: انتشارات شادگان.
- کرین، ویلیام. (۱۳۹۶). نظریه‌های رشد. ترجمه غلامرضا خوی‌نژاد و علیرضا رجایی. تهران: رشد.
- کلزیو، ماری گوستاولو (۱۳۸۸) ماهی طلا، چاپ اول. ترجمه فرزانه شهفر، تهران: نشر افق.
- مقدادی، بهرام (۱۳۷۸) فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی از افلاطون تا عصر حاضر. تهران: فکر روز.
- مندی پور، شهریار (۱۳۷۳) ارواح شهرزاد. تهران: ققنوس.
- میرصادقی، جمال (۱۳۷۶) ادبیات داستانی، تهران: انتشارات علمی.
- میرصادقی، جمال (۱۳۸۵) عناصر داستان، تهران: سخن.

ب. مقالات

- اقدسی، علی نقی. و همکاران. (۱۳۹۰). بررسی رابطه سبک‌های هویت با ارتباط همسالان در بین همسالان دبیرستان های شهرستان میاندوآب. فصلنامه علوم تربیتی. س ۴، ش ۱۵. پاییز. صص ۳۷-۵۸.
- ذاکری، مختار (۱۳۹۳) تحلیل مفهوم از خود بیگانگی در رمان های نوجوان، ادب پژوهی، شماره ۲۹، صص ۱۱۷-۱۳۷.
- رحمانی، حسین و همکاران (۱۳۸۹) ادب و بی ادبی در رمان های نوجوانان فارسی زبان، جستارهای زبانی، صص ۱-۲۲.
- سلیمانی، محسن (۱۳۷۶) تعریف رمان. سروش نوجوان، ش ۱۰۹، ص ۱۷۳.
- صیاد شیرازی، مریم (۱۳۹۱) کمال‌گرایی در کودکان و راه‌کارهای مواجهه با آن، روان‌شناسی: رشد مشاور مدرسه، پایگاه مجلات تخصصی نور، شماره ۲۸. ص ۵۹.
- مدرسی، فاطمه، عزتی، الناز (۱۳۹۱) حرکت براساس داستان اسطفس سیمین دانشور از منظر نقد اساطیری، مجله بوستان ادب، شیراز: سال چهارم، شماره دوم، پیاپی ۱۲، صص ۲۰۵-۲۲۰.
- Freud, Sigmund. (1954), "The Unconscious On Metapsychology, Ed. James Strachey, The Penguin Freud Library, Vol 11, London: Penguin, 1991
- Marcia, J. E. (1967). "Ego Identity Status: Relationship to Change in Self-esteem, "General Maladjustment" and "Authoritarianism"". *Journal of Personality*, 35, 118-133
- Muuss, R.E.H. (1995). *Theories of Adolescence*. 6th edition. U.S.A: McGraw-Hill Inc.
- Hollender, M. H. (1978). Perfectionism, a Neglected Personality Trait. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 39(5), 384
- Paker N (2011). Comparison of the coping strategies, anxiety, and depression in a group of turkish spinal cord injured patients and their family caregivers in a rehabilitation center. *European Journal of Physical Rehabilitation Medical*, 47: 1-6